

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

Катедра "Финансов контрол"

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд на тема:

„Детерминанти, определящи качеството на одита“

За присъждане на образователната и научна степен „Доктор“
по професионално направление: 3.8. Икономика
научна специалност: **„Счетоводна отчетност, контрол и анализ
на стопанската дейност (Финансов контрол)“**

Автор:

Васил Николаев Бакърджиев

Научен ръководител:

Доц. д-р Даниела Петрова Въткова - Милушева

София
2025

Дисертационният труд на тема **„Детерминанти, определящи качеството на одита“** обхваща **приблизително 200 страници**, включващи увод, три основни глави, заключение, приложения и списък с използвана литература. В съдържанието са представени **39 таблици, 56 фигури**, илюстриращи резултатите от проведените анализи и емпиричното изследване. Използваната литература включва **100 източника**, като **89 от тях са на английски език**.

Дисертационният труд е обсъден на катедрен съвет на **20.02.2025 г.** и е одобрен за защита пред научно жури от катедра „Финансов контрол“ към Финансово-счетоводния факултет на Университета за национално и световно стопанство (УНСС).

Защитата на дисертационния труд ще се състои на открито заседание на научно жури, назначено със заповед на ректора на УНСС, на 12.05.2025 г. от 14.00 часа в зала „Научни съвети“ (2032 - А) на Университета за национално и световно стопанство – София (УНСС). Материалите по защитата са на разположение на заинтересованите лица в сектор **„Научни съвети и конкурси“** и в библиотеката на УНСС – София.

Съдържание

I.....	ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	4
1.	Актуалност и значимост на темата на дисертационния труд.....	4
2.	Обект и предмет на изследването.....	6
3.	Цел на дисертационния труд.....	6
4.	Задачи на дисертационния труд	7
5.	Основна теза и хипотези за изследване	7
6.	Методология и методика на изследването	8
7.	Ограничения на изследването	9
II.	СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	9
	УВОД.....	9
	ГЛАВА 1: ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КАЧЕСТВОТО НА ОДИТА.....	10
	ГЛАВА 2: АНАЛИЗ НА ДЕТЕРМИНАНТИТЕ, ВЛИЯЕЩИ ВЪРХУ КАЧЕСТВОТО	10
	ГЛАВА 3: ВЪНШНА ОЦЕНКА ЧРЕЗ ИНСПЕКЦИИТЕ ЗА ГАРАНТИРАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ОДИТА	11
	ЗАКЛЮЧЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	11
	ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	11
III.	КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	12
	ГЛАВА 1: ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КАЧЕСТВОТО НА ОДИТА.....	12
	ГЛАВА 2: АНАЛИЗ НА ДЕТЕРМИНАНТИТЕ, ВЛИЯЕЩИ ВЪРХУ КАЧЕСТВОТО	17
	ГЛАВА 3: ВЪНШНА ОЦЕНКА ЧРЕЗ ИНСПЕКЦИИТЕ ЗА ГАРАНТИРАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ОДИТА	22
	ЗАКЛЮЧЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	32
1.	Ключови изводи и практически препоръки	32
2.	Потвърждение на научната теза и хипотезите	34
3.	Научни и практически приноси	37
	ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	38
IV.	СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	38
	Научни и практически приноси	38
V.	ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	39
VI.	ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ	40

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност и значимост на темата на дисертационния труд

Качеството на одиторските услуги е основен компонент за осигуряване на доверие в корпоративната отчетност, като гарантира, че финансовите отчети представят вярно и честно финансовото състояние на компаниите. Одитът играе ключова роля в глобалната икономика, като защитава интересите на инвеститорите, кредиторите и регулаторните органи. В съвременния свят на глобализация и дигитализация, качеството на одита става все по-важно, тъй като международните пазари изискват по-строги стандарти и повишена прозрачност. Освен това, ролята на одита се засилва в условията на финансови кризи и корпоративни скандали, които разкриват значителни недостатъци в отчетността и контролните механизми на компаниите.

Актуалността на темата се изразява в засиления обществен и регулаторен интерес към надеждността на финансовите отчети и ролята на одиторите в тяхното осигуряване. Качеството на одиторските услуги оказва пряко влияние върху стабилността на финансовите пазари и защитата на инвеститорите, особено след значими корпоративни скандали, които подкопават общественото доверие. В българския контекст този въпрос придобива особена значимост поради предизвикателствата, свързани с прилагането на международните стандарти и укрепването на регулаторния контрол. В последните години качеството на одиторските услуги е във фокуса на обществото както поради множеството финансови скандали, в които са замесени и одитори, така и поради необходимостта целите на одита да бъдат постигнати по един ефективен и ефикасен начин. Това доведе до промяна в подхода, който се основава на оценка на риска, включително и по отношение на оценката на качеството на одиторската работа. Формализираният израз на тази промяна е заместването на Международния стандарт за контрол на качеството 1 (МСКК 1) с Международен стандарт за управление на качеството 1 – Управление на качеството за фирми, които извършват одити или прегледи на финансови отчети или други ангажименти за изразяване на сигурност или свързани по съдържание услуги (МСУК 1). За да може да управлява качеството по подходящ начин е необходимо одиторската фирма да идентифицира и оцени рисковете за

качеството. Тези рискове могат да бъдат свързани с общото управление и ръководството или с използваните ресурси. Неизчерпателно изброяване на рисковете, свързани с качеството на одита, включва:

- Приоритизиране на услуги, които не попадат в обхвата на МСУК 1;
- Подценяване на значението на качеството при изпълнение на ангажменти, които са в обхвата на МСУК 1;
- Не се проявява професионален скептицизъм към действия на ръководството, които не стимулират качеството на одита;
- Неясно разпределение на отговорностите, свързани с качеството.

Дори и да не се формализира процеса по оценка на рисковете, свързани с качеството, чрез познатата от модела COSO методология, която включва оценка на вероятността от проявяване на даден риск и неговото влияние, за да се отговори по адекватен начин на тези рискове, те трябва да бъдат предмет на оценка от ръководството. Отговорите на оценените рискове са тясно свързани с определени детерминанти на качеството и тази връзка аргументира необходимостта от подобни изследвания.

В България въпросът за качеството на одиторските услуги придобива ново значение в контекста на прилагането на международни стандарти и местни регулации, които целят да повишат доверието в бизнеса и публичните институции. Регулаторните органи в страната все по-активно следят за спазването на тези стандарти, а професионалната общност се сблъсква с нуждата да адаптира практиките си към новите изисквания. В същото време на пазара действат както глобални одиторски компании, част от Голямата четворка (**PricewaterhouseCoopers (PwC), Deloitte Touche Tohmatsu Limited (Deloitte), Klynveld Peat Marwick Goerdeler (KPMG) и Ernst & Young Global Limited (EY)**), така и множество малки и средни одиторски фирми, които често се различават по отношение на ресурсите, компетенциите и стандартите, които прилагат в своята работа.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването е качеството на одиторските услуги като ключов фактор за повишаване на доверието в корпоративната отчетност и финансовата прозрачност. Одиторските услуги играят критична роля за икономическата стабилност, като осигуряват надеждност на финансовите отчети и подпомагат регулаторните органи, инвеститорите и заинтересованите страни при вземането на информирани решения. Изследването е мотивирано от необходимостта от обективна оценка на качеството на одиторските услуги, като същевременно разглежда и субективните възприятия на одиторите за предлаганите от тях услуги. Разликите между тези две оценки – реалната регулаторна оценка и професионалното възприятие на одиторите – могат да създадат предизвикателства пред постигането на устойчиво високо качество в одиторската дейност. Затова в изследването се прави анализ на факторите, които водят до разминавания между субективните и обективните оценки, както и на възможните подходи за преодоляването им.

Предмет на изследването са конкретните детерминанти на качеството на одиторските услуги и тяхното влияние върху ефективността на одита. Във фокуса на анализа попадат ключови фактори като професионалната компетентност на одиторите, независимостта им, етичните стандарти и работната среда, които определят качеството на извършените одити. Разглеждат се различията между малките и средни одиторски компании и големите международни мрежи, като се оценяват най-добрите практики в управлението на качеството и предизвикателствата, пред които са изправени различните групи одитори. Чрез идентифицирането на основните фактори, които формират качеството на одита, се цели да се предоставят препоръки за подобряване на контролните механизми и професионалните стандарти в сектора.

3. Цел на дисертационния труд

Целта на изследването е да анализира основните детерминанти на качеството на одиторските услуги в България, като се направи сравнителен анализ между възприятията на одиторите от Голямата четворка и останалите одиторски компании, както и съпоставка с резултатите от инспекциите за гарантиране качеството на одитите.

4. Задачи на дисертационния труд

Основните задачи включват:

- Обосновка на значимостта на качеството на одита за бизнеса и обществото;
- Анализ на публикациите относно същността, измерителите и детерминантите на качеството на одиторската работа
- Идентифициране на детерминантите, които определят качеството на одита в българския контекст;
- Оценка на разликите във възприятията за качеството между одиторите от различни компании, като се акцентира върху възможните предимства и недостатъци, които Голямата четворка притежава в сравнение с по-малките фирми;
- Разработване на концептуален модел за постигане качество на одита чрез оценка и подобрене на определящите го детерминанти;
- Формулиране на препоръки за подобряване на качеството на одиторските услуги в малките и средни компании, базирани на анализ на възприятията на одиторите от анкетата и идентифицираните добри практики на Голямата четворка.

5. Основна теза и хипотези за изследване

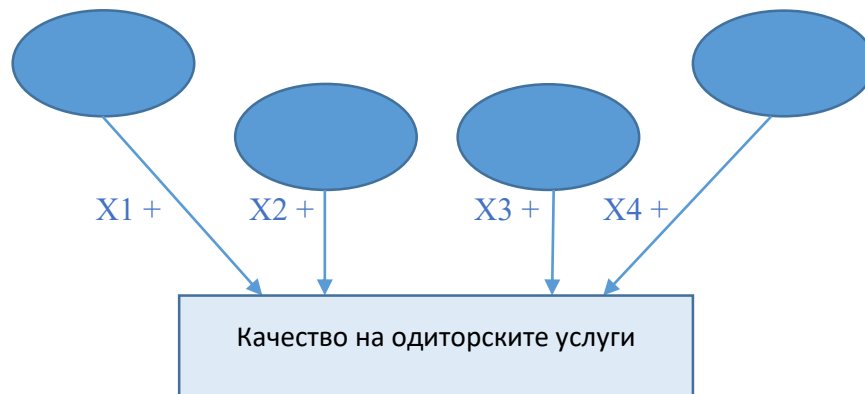
Качеството на одиторските услуги се определя от комбинация от фактори, включително работните условия, етичните стандарти, професионалната компетентност и независимостта на одиторите. Одиторските компании, които прилагат ефективни вътрешни контролни механизми и спазват международните одиторски стандарти, демонстрират по-високо качество на услугите си.

За проверка на тази теза са формулирани следните хипотези:

- **Хипотеза 1:** Подобвени работни условия в одиторските фирми са свързани с повишено качество на одиторските услуги.
- **Хипотеза 2:** Спазването на етичните стандарти от одиторите е положително свързано с качеството на одита.

- **Хипотеза 3:** Повишена професионална компетентност на одиторите води до по-високо качество на одиторските услуги.
- **Хипотеза 4:** Независимостта на одиторите е съществен фактор за качеството на одита.
-

Фиг.1 Модел, описващ връзката на хипотезите с обекта на изследването

6. Методология и методика на изследването

Настоящото изследване използва смесен методологичен подход, който комбинира количествени и качествени методи, за да предостави цялостен анализ на факторите, определящи качеството на одиторските услуги.

За постигане на целите на изследването е проведено анкетно проучване сред 79 респонденти, включващи одитори, мениджъри и собственици на одиторски фирми в България. Анкетата е насочена към изследване на детерминантите на качеството на одиторските услуги. Въпросите в анкетата обхващат широк спектър от теми, включително работни условия, етични стандарти, професионална компетентност и независимост на одиторите. Данните са анализирани чрез количествени методи, включващи сравнителен анализ и статистически тестове за проверка на хипотези, като целта е да се установят значимите разлики между одиторските компании и да се идентифицират ключовите фактори, които водят до по-високо качество на одита.

В допълнение към анкетния анализ, настоящото изследване включва и анализ на официалните доклади на КПНРО за периода 2022–2023 г., които дават обективна оценка за качеството на одиторските услуги в България.

7. Ограничения на изследването

Изследването има своите ограничения, които следва да бъдат отчетени при интерпретацията на резултатите. Първо, изследването се ограничава до българския пазар на одиторски услуги, което ограничава възможността за обобщение на изводите в международен контекст. Второ, анкетата разчита на самостоятелни оценки на одиторите, което може да доведе до субективност в резултатите, въпреки че въпросите са структурирани по начин, който минимизира това влияние. Освен това, броят на респондентите, макар и значителен за изследваната популация, може да не обхваща напълно разнообразието в практиките и възприятията на всички одитори в страната. Трето, някои части от изследването се основават на достъпна информация за резултати от инспекции и проверки на качеството на професионалната дейност на одиторите, при което не всички данни за 2024 г. са налични към момента на завършване на дисертацията.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е структуриран в увод, три основни глави със заключение към всяка от тях, обобщаващо заключение и използвана литература.

УВОД

1. Актуалност и значимост на темата на дисертационния труд
2. Обект и предмет на изследването
3. Цел на дисертационния труд
4. Задачи на дисертационния труд
5. Основна теза и хипотези за изследване

- 6. Методология и методика на изследването
- 7. Ограничения на изследването

ГЛАВА 1: ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КАЧЕСТВОТО НА ОДИТА

1.1. Разграничение между ключови фактори и детерминанти

1.2. Литературен обзор

1.2.1. Дефиниция и значение на качеството на одит

1.2.2 Измерители на качеството на одит

1.2.3 Детерминанти на качеството на одит

а. Работни условия в одиторските фирми

б. Етични стандарти в. Професионална компетентност

г. Независимост на одиторите

ГЛАВА 2: АНАЛИЗ НА ДЕТЕРМИНАНТИТЕ, ВЛИЯЕЩИ ВЪРХУ КАЧЕСТВОТО

2.1. Методология на изследването

2.2. Демографски въпроси от анкетната карта

2.3. Оценка на надеждността и валидността на скалата

2.4. Оценка на качеството

2.5. Детерминанти на качеството

А. Детерминанта на качеството – „Работна среда“

Б. Детерминанта на качеството – „Етични стандарти“

В. Детерминанта на качеството – „Професионална компетентност“

Г. Детерминанта на качеството – „Независимост на одиторите“

2.6. Обобщение на резултатите от емпиричния анализ

ГЛАВА 3: ВЪНШНА ОЦЕНКА ЧРЕЗ ИНСПЕКЦИИТЕ ЗА ГАРАНТИРАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ОДИТА

3.1. Анализ на оценките на качеството на одиторските услуги

3.2. Съпоставка на констатираните от регулаторните органи пропуски и дадените оценки

3.3. Сравнителен анализ на субективните възприятия на одиторите с обективните констатации от регулаторните инспекции

- Основни изводи от анкетата
- Съпоставяне на резултатите

3.4 Концептуален модел за постигане на качеството на одита

ЗАКЛЮЧЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Ключови изводи и практически препоръки
2. Потвърждение на научната теза и хипотезите
3. Научни и практически приноси

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА 1: ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КАЧЕСТВОТО НА ОДИТА

Качеството на одиторските услуги е основополагащо за финансовата прозрачност и отчетност на компаниите, като играе централна роля в изграждането на доверие в корпоративната отчетност. Чрез одита се осигурява достоверност на финансовите отчети, което е от съществено значение за вземането на информирани решения от страна на инвеститори, кредитори, регулаторни органи и други заинтересовани страни. Според широко разпространената дефиниция на DeAngelo (1981), качеството на одита може да се изрази като вероятността одиторът да идентифицира и обяви значими неточности или отклонения във финансовите отчети на клиента. Основните фактори, които обуславят качеството на одиторските услуги, включват работната среда в одиторските компании, етичните норми, професионалната компетентност и независимостта на одиторите. Друг съществен аспект, който влияе върху качеството на одита, е използването на дигитални технологии и автоматизирани системи за обработка на данни. Въвеждането на иновативни инструменти, като блокчейн технологии и изкуствен интелект, съществено повишава ефективността на одиторския процес и позволява по-прецизен анализ на финансовите отчети. Настоящото изследване е насочено към анализ на основните фактори, влияещи върху качеството на одиторските услуги в България, като специален акцент се поставя върху различията във възприятията за качество между компаниите от Голямата четворка и по-малките одиторски фирми.

В *т.1.1 на първа глава* е направено разграничение между ключови фактори и детерминанти. В литературата често се използват термините „ключови фактори“ и „детерминанти“, които понякога се припокриват или се използват взаимозаменяемо. Въпреки това, съществуват съществени разлики в тяхното значение и приложение в анализа на качеството на одиторските услуги. Ключовите фактори са по-широки категории, които обхващат основните аспекти, влияещи върху качеството на одита. Те представляват общи концептуални рамки, които включват различни елементи на одиторската дейност и обхващат широк спектър от влияния.

От друга страна, детерминантите са по-конкретни и измерими аспекти на одиторската дейност, които могат да бъдат анализирани и количествено оценени. Те представляват специфични индикатори, чрез които могат да се измерят ключовите фактори и тяхното въздействие върху качеството на одита. Следователно ключовите фактори могат да се разглеждат като общите принципи и насоки, които влияят върху качеството на одиторските услуги, докато детерминантите са конкретните индикатори, чрез които тези фактори могат да бъдат измерени и анализирани. Разграничаването между тези два термина е от съществено значение за прецизния анализ на качеството на одиторските услуги, тъй като позволява по-структуриран подход към оценката на факторите, които определят ефективността на одита.

В рамките на литературния обзор – *т.1.2 на първа глава*, са разгледани, дефинициите за качеството на одита, измерителите и детерминантите на качеството.

Основната цел на литературния обзор е да предостави задълбочен анализ на факторите, влияещи върху качеството на одиторските услуги, като същевременно очертае теоретичната рамка, необходима за разбиране на значението и ролята на качествения одит в съвременната икономическа среда.

Сред ключовите въпроси и аспекти, които се разглеждат в литературния обзор, са:

- **дефиниране и значение на качеството на одита**
- **значението на етичните стандарти**
- **професионална компетентност и обучение на одиторите**
- **вътрешни и външни фактори, влияещи върху качеството на одита.**

Литературният обзор разглежда как оптимизацията на работната среда и внедряването на нови технологични решения могат да подобрят процеса на одитиране, да увеличат точността на проверките и да намалят вероятността от грешки.

Чрез изследване на тези въпроси литературният обзор се предоставя цялостен преглед на актуалните знания по темата и ще подготви основата за по-нататъшни анализи в дисертацията.

От друга страна качеството на одита представлява многопластово понятие, което обхваща различни аспекти, свързани както с процеса на одитиране, така и с неговото

отражение върху заинтересованите страни. Висококачественият одит играе съществена роля в осигуряването на надеждност и достоверност на финансовите отчети, които са в основата на икономическите решения, вземани от инвеститорите, регулаторите и заинтересованите страни. Одиторите имат ключова роля в осигуряването на финансова прозрачност, като идентифицират потенциални несъответствия и предлагат механизми за тяхното преодоляване.

Според Watkins, Hillison & Morecroft (2004), качеството на одита се влияе не само от прилаганите стандарти, но и от корпоративната култура и управленските практики на одитираните организации. Литературният обзор показва, че качеството на одита е комплексен феномен, който зависи от множество взаимосвързани фактори. Сред тях професионалният скептицизъм и аналитичните процедури се открояват като критични елементи, които определят ефективността на одиторската дейност. В съвременните условия дигитализацията на одиторските процеси също е сред значимите тенденции, които оказват влияние върху качеството на одита, като подпомагат автоматизацията, анализирането на големи масиви от данни и повишават прецизността на заключенията.

Въпреки значителния брой публикации по темата за възможните *измерители* на качеството на одита, към днешна дата не съществува общоприето определение за качество на одита (Gros and Worret, 2014). Качеството на счетоводството и одита често се разглеждат като обусловени от едни и същи фактори. В контекста на дискреционните (абнормалните) начисления това означава, че по-големият размер на дискреционните начисления се свързва с по-висока величина на управление на печалбите и следователно по-ниско предполагаемо качество на счетоводството и/или одита.

Възнагражденията за одит също се използват като заместител на качеството в редица изследвания. Очаквано е възнагражденията за одит да са свързани с повече вложени часове за работа, което би могло да бъде косвен индикатор за по-качествен одит. В противовес на връзката високи възнаграждения – високо качество на одита е виждането, че необичайно високите такси могат да бъдат индикатор и за ниско качество.

Съдебни процеси и санкции срещу одитори чрез показателите брой на делата, в които участва одиторската фирма и сума на наложените санкции, могат да се използват за измерване на очакваното качество на одитите. Като доказателство могат да се използват множеството финансови скандали, в които се оказаха въввлечени големи одиторски

компании и които в крайна сметка доведоха и до промяна на структурата на пазара на одиторски услуги.

Големината на одитора също може да се използва като заместител на качеството. Според Francis and Yu (2009) по-големите фирми са в състояние да произвеждат по-високо качество на одита защото имат повече колективен опит, партньори, с които да се консултират и по-висок експертен опит за откриване на съществени неточности в сравнение с малките одиторски фирми. Обяснението на Sirois and Simunic (2011) е, че големите фирми имат способността да прилагат технологично базиран одит, който е по-точен и по-бърз, отколкото е одита, осъществяван от малки одиторски фирми. Според авторите, технологията за одит играе централна роля при определяне на нивото на качеството на одита, както реално, така и възприемано. Това обяснява и дихотомията „Големи 4/не-Големи 4“ и двойната пазарна структура, характерна за одиторската индустрия. Именно тези изследвания провокират по-нататък анализа на анкетното проучване от гледна точка Големи 4 и не-Големи 4.

В следващата точка *Детерминанти на качеството на одита* се разглеждат избрани детерминанти, а именно: работни условия в одиторските фирми, етични стандарти, професионална компетентност и независимост на одиторите.

Изследванията показват, че високата натовареност и недостатъците в управлението на човешкия капитал могат да доведат до компромиси с качеството на одита. Въз основа на направените анализи и изследвания, може да се заключи, че работните условия в одиторските фирми играят критична роля за качеството на предоставяните одиторски услуги. Недостатъчните ресурси и прекомерното натоварване на одиторите могат да доведат до по-ниско качество на проверките, компрометирайки точността и надеждността на финансовите заключения.

Освен това, фирмите трябва да прилагат механизми за вътрешен контрол, с които да осигуряват систематично наблюдение и оптимизация на одиторските процеси. Поддържането на високо качество в одиторските услуги изисква цялостен и интегриран подход, който включва оптимално разпределение на ресурсите, ефективно управление на работните процеси, използване на модерни технологии и непрекъснато обучение на персонала.

Поддържането на доверието в одиторската професия и осигуряването на високо качество на одиторските услуги са тясно свързани със спазването на етичните стандарти. Те гарантират независимостта, обективността и професионалния скептицизъм на одиторите, което е от решаващо значение за надеждността на финансовите отчети и прозрачността в корпоративното управление.

Значителна роля в качеството на одита имат международните одиторски мрежи, които налагат строги етични изисквания. Високите професионални стандарти задължават одиторите да изпълняват своите ангажименти с честност и обективност, като основават заключенията си на надеждни и проверени данни. Спазването на етичните норми не само гарантира високо качество на одита, но и подпомага дългосрочното професионално развитие на специалистите в сектора.

Придържането към високи морални и професионални принципи е ключов фактор за качеството на одита. То осигурява обективност, почтеност и независимост в работата на одиторите, като в същото време допринася за стабилността на финансовите пазари. В заключение, етичните стандарти са фундаментален елемент за поддържане на общественото доверие в одиторската професия и за гарантиране на високото качество на одиторските услуги.

Компетентните одитори са в състояние да прилагат сложни одиторски процедури, да идентифицират съществени грешки и несъответствия във финансовите отчети и да предоставят надеждни заключения, които подкрепят доверието на инвеститорите и другите заинтересовани страни. Литературата показва, че професионалната компетентност е не само въпрос на технически умения, но и на способността на одиторите да се адаптират към променящите се регулаторни изисквания и нововъзникващи технологични предизвикателства. Изследването на Li, Yang и Zhai (2024) разглежда влиянието на разликата в опита на одиторите, подписващи одиторските отчети, върху качеството на одита. Наличието на разнообразни умения в одиторските екипи допринася за по-високо качество на одита, тъй като комбинира различни гледни точки и експертни познания. Професионалната компетентност на одиторите е основополагащ фактор за поддържането на високо качество на одиторските услуги и за изграждането на доверие във финансовата отчетност. Дигитализацията и технологичният напредък също изискват повишаване на професионалната компетентност на одиторите. Компетентните одитори са по-устойчиви на външен натиск

и могат да устояват на опити за влияние от страна на клиентите, което е от критично значение за запазването на тяхната обективност.

Независимостта на одиторите е основополагащ елемент за гарантиране на качеството на одиторските услуги и за поддържане на доверието във финансовата отчетност на компаниите. Изследванията показват, че поддържането на професионална дистанция, минимизиране на икономическата зависимост и избягването на социални връзки с клиентите са критични за осигуряване на обективен и качествен одит. Поддържането на одиторската независимост е сложен процес, който изисква комбинация от регулаторни мерки, корпоративна етика и професионален скептицизъм. Независимостта на одиторите е от ключово значение, тъй като им позволява да предоставят обективни оценки на финансовите отчети, което създава доверие сред инвеститорите и подпомага стратегическото развитие на фирмите.

ГЛАВА 2: АНАЛИЗ НА ДЕТЕРМИНАНТИТЕ, ВЛИЯЕЩИ ВЪРХУ КАЧЕСТВОТО

Изследването е реализирано през август 2024 г. чрез структурирана онлайн анкета, в която са взели участие 79 респонденти, включващи практикуващи одитори, мениджъри, директори и собственици на одиторски фирми. Анализирания извадка представлява приблизително 12% от генералната съвкупност на регистрираните активни одитори в България (общо около 650 лица). Данните от анкетното проучване са подложени на статистически анализ чрез софтуера IBM SPSS Statistics 26, като са приложени различни аналитични методи за проверка на значимостта на факторите и тяхната корелация с качеството на одиторските услуги. Резултатите от анкетата са допълнени със сравнителен анализ на инспекционните доклади на Комисията за публичен надзор над регистрираните одитори (КПНРО) за периода 2022–2024 г. За да бъде улеснена интерпретацията, средните нива се представят в процентно изражение, като получената средна трябва да се раздели на максималния ранг за дадения въпрос (и да се умножи по 100). Смята се, че одитите, извършени от предприятия от голямата четворка, имат високо качество на одит, затова тези предприятия ще служат като еталон, за да разберем кои са детерминантите, на които се крепи качеството им на одит.

Във възрастовата група до 35 години се намират 37% от общия брой анкетирани лица. Най-голям дял от одиторите са на възраст над 35 до 50 години, като те заемат 38% от извадката. Данните за разпределението на одиторите по пол показват почти равномерно разпределение между мъже и жени, като жените са с 51% в сравнение с 49% за мъжете. Разпределението на одиторите по образование показва, че преобладаващата част от тях имат висше образование на ниво магистър (77%). Най-големият дял (46%) са тези с опит между 15 и 25 години, което индикира за значителна професионална стабилност и натрупване на солиден опит в сектора. Половината (50%) от анкетираните заемат позицията на одитор, а мениджърите в одиторски фирми съставляват значителен дял от 26%. По-голямата част (89%) от анкетираните работят в компании извън голямата четворка.

Оценката на надеждността на скалата е измерена с коефициент за консистентност между детерминантите на одита, базирайки се на коефициента алфа на Кронбах (Cronbach's alpha coefficient), а валидността на конструкцията е измерена с теста на Кайзер-Мейер-Олкин (Kaiser-Meyer-Olkin Test) за извадкова адекватност. Резултатите от двете проверки трябва да надхвърлят коефициент 0,50.

Таблица Резултати от проверката на тестовете за надеждност и валидност

	Брой променливи в групата	Cronbach's α	Kaiser-Meyer- Olkin
Детерминанти влияещи върху качеството на одит	16	0.869	0.828
Оценка на качеството на одита	3	0.777	

Общата надеждност измерена с коефициент алфа на Кронбах е доста по-голяма от 0,50, което означава, че е налице добра консистентност на детерминантите, използвани за оценка на качеството на одит. Извадковата адекватност, изчислена въз основа на теста на Кайзер-Майер-Олкин, също значително надхвърля 0,50, което означава, че адекватността на конструкцията също е повече от добра.

За показателите за оценка на качеството на одит също е направена проверка за консистентност, която показва, че трите показателя достатъчно добре могат да се използват за оценка на качеството на одит.

При одиторите извън голямата четворка най-голяма част (62,9%) смятат, че качеството на одит на тяхната фирма е на „високо“ ниво, докато одиторите от голямата четворка оценяват по-високо своето качество, като почти $\frac{2}{3}$ от тях дават най-високата възможна оценка – „много висока“. Средната оценка на качеството на одиторските услуги в извадката, измерена в проценти, възлиза на 81,5%, което означава доста по-високо качество от средното теоретично такова (50%). В този контекст, одиторите, работещи в компании от голямата четворка, имат по-висока оценка на качеството си на одит (93,3%) в сравнение с колегите си извън голямата четворка (80,0%). Равнището на значимост от статистическия тест ($p=0,3\%$) е по-малко от грешката от 5% ($\alpha=0,05$), следователно има статистически значима разлика в качеството на одиторските услуги на одиторите от голямата четворка и извън нея, и тя е в полза на голямата четворка. Средната оценка на удовлетвореност на клиентите, измерена в проценти, възлиза на 78,0%, като одиторите от голямата четворка имат по-висока удовлетвореност на клиентите (88,9%) спрямо тези извън четворката (76,6%). По отношение на конкурентоспособността, при одиторите извън водещите одиторски компании близо $\frac{2}{3}$ (67,1%) считат, че качеството на одиторските услуги е на „същото“ ниво като това на конкурентите, докато при одиторите от водещите одиторски компании $\frac{2}{3}$ (66,7%) считат, че качеството на одиторските услуги е на „по-високо“ ниво от това на конкурентите. След направената проверка се оказва, че два от трите показателя отчитат значима разлика между водещите одиторски компании и останалите компании – качеството на одит и удовлетвореността на клиентите. В обобщение може да се каже, че разлика в оценката за качеството на одит между водещите одиторски компании и останалите компании има.

Детерминантата „Работна среда“ е ключов фактор, който влияе върху качеството на одита, като се изразява в четири основни аспекта. Между прекомерното натоварване и качеството на одит съществува обратна зависимост, тъй като честото натоварване намалява ефективността и влошава качеството на работа. В същото време, подкрепата и ресурсите, които фирмата предоставя на одиторите, оказват значително влияние върху тяхната продуктивност. Средната подкрепа, измерена в проценти, възлиза на 76,7%, което показва, че повечето одитори усещат добра организационна подкрепа, като при

голямата четворка този показател е по-висок. Статистическият анализ доказва, че има значима разлика в подкрепата и ресурсите между одиторите от водещите компании и тези извън тях, като първите се ползват с повече предимства.

Друг важен аспект е балансът между личния и професионалния живот, като средното ниво на баланс сред одиторите възлиза на 62,5%, което показва, че повечето от тях успяват да постигнат относително равновесие. В същото време, високото ниво на разбиране и спазване на професионалните стандарти играе ключова роля за качеството на одита, като средният резултат сред одиторите достига 81,6%. Тези фактори са свързани с нивото на теоретична подготовка, което при всички анкетирувани възлиза на 79,2%, като се наблюдава малко по-висока стойност при одиторите извън голямата четворка.

Непрекъснатото професионално развитие е друг съществен компонент, като 84,8% от одиторите участват в продължаващо обучение, което допринася за повишаване на тяхната компетентност и качеството на работа. Освен това, независимостта на одиторите е критичен фактор за обективността на проверките, като статистическият анализ показва значима разлика между голямата четворка и останалите компании по отношение на подкрепата за запазване на тази независимост. Ефективността на фирмените политики за независимост също оказва сериозно въздействие върху качеството на одита, като резултатите от статистическите тестове доказват, че тези политики са значително по-ефективни в големите одиторски компании.

Емпиричният анализ измерва качеството на одит с три отделни променливи. Това са качеството на одит според одиторите (Q1), удовлетвореността на клиентите (според одиторите) (Q2) и оценка на нивото на одиторските услуги спрямо конкурентите на пазара (Q3).

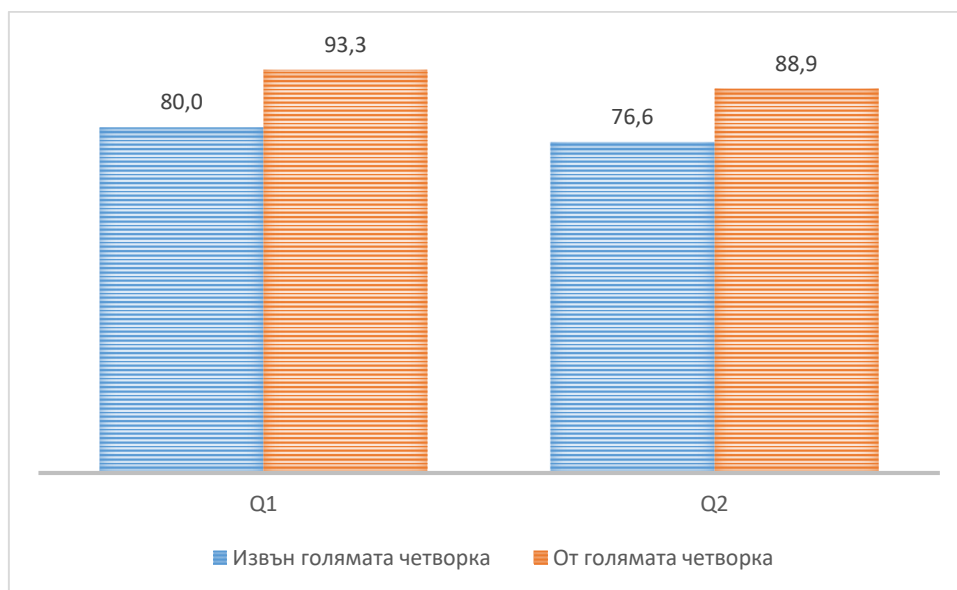
След приложение на статистическа проверка на хипотези се оказва, че при две от променливите, измерващи качеството има значима разлика между двете групи компании. Това са директната оценка на качеството (Q1) и субективната оценка на нивото на удовлетвореност (Q2). Последната променлива е много близко до границата от 5% ($p=8,8\%$) за да бъде отчетена разлика и за нея. Така с общ резултат 2 от 3 може да се каже, че между качеството на одит на компаниите от голямата четворка и качеството

на одит извън водещите одиторски компании има разлика и тя е в полза на голямата четворка.

Таблица 1. Въпроси от анкетата, оценяващи качеството на одит

Q	Оценка на качеството на одит	Наличие на значима разлика
Q1	Качеството на одиторските услуги,	✓
Q2	Нивото на удовлетвореност на клиентите от одиторските услуги	✓
Q3	Качеството на одиторските си услуги, спрямо конкурентите на пазара	

Фигура 1. Променливи, измерващи различно качество в двете групи компании, в които работят одиторите (изразено в %)

Най-висока оценка одиторите приписват на качеството на одит (Q1). При водещите одиторски компании средната стойност е 93,3%. Това означава, че почти всеки одитор е посочвал отговора за максимално качество на одиторската услуга, която предлага неговата фирма. При одиторите извън голямата четворка процентът е по-нисък (80,0%) но също е сравнително висок. Нивото на удовлетвореност на клиентите също е доста високо, като при голямата четворка средната стойност представена в проценти е 88,9%, като за сравнение тази стойност при останалите компании е 76,6%

За да се разбере на какво се дължи разликата в качеството са изследвани 4 детерминанти, които влияят върху качеството. Това са работната среда (W), етичните стандарти (X), професионална компетентност (Y) и етични стандарти (Z). Всяка от четирите детерминанти е декомпозирана на четири поддетерминанти и така изследването обхваща общо 16 поддетерминанти. В обобщение може да се каже, че от общо 16 детерминанти съставляващи четирите общи детерминанти на качеството, 7 от тях (44%) оказват съществено влияние върху качеството на одит по такъв начин, че то да бъде значимо по-високо при водещите компании. Това са ключовите детерминанти, които дават конкурентно предимство на водещите компании пред останалите компании в условията на българската конюнктура. Разбира се при други условия и в рамките на друга страна ключовите детерминанти могат да бъдат други. Затова анализа ни дава ценна информация на кои детерминанти компаниите извън четворката трябва да обърнат внимание, за да постигнат качеството на водещите компании.

ГЛАВА 3: ВЪНШНА ОЦЕНКА ЧРЕЗ ИНСПЕКЦИИТЕ ЗА ГАРАНТИРАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ОДИТА

В точка 3.1. е направен анализ на оценките на качеството на одиторските услуги, които се дават от Комисията за публичен надзор над регистрираните одитори (КПНРО). Тя носи крайната отговорност за надзора върху системата за гарантиране на качеството на професионалната дейност на регистрираните одитори (Чл. 71. (1), т.4) от [ЗНФОИСУ](#). Със създаването й процесът по гарантиране на качеството се трансформира от саморегулираща се дейност в независима външна дейност. Оценката на качеството на професионалната дейност на инспектирания регистриран одитор може да бъде: „А“ – съответствие със съществените аспекти на изискванията на одиторските стандарти и законовите изисквания; „Б“ – налице са отделни пропуски и несъответствия; „В“ – системни пропуски и необходимост от цялостно подобрене; „Г“ – несъответствие, поставящо под съмнение продължаването на дейността.

Резултатите от инспекциите на КПНРО дават възможност да се идентифицират устойчиви модели на развитие в качеството на одита, както и основните предизвикателства, пред които са изправени одиторските дружества.

В табл.2 са представени резултатите от дадените от Комисията оценки на качеството на инспектираните одиторски практики за периода 2021 – 2023 год.:

Таблица 2

Резултати от оценки на качеството от КПНРО – 2021-2023 г.

Година ¹	Общ брой комплексни оценки	Оценка „А“ / брой/	Оценка „Б“ / брой/	Оценка „В“ / брой/	Оценка „Г“ / брой/
2021	41	18	14	7	2
2022	35	21	11	3	0
2023	59 ²	34	20	4	1

Източник: Данните са извлечени от Годишните отчети за дейността на КПНРО за 2021, 2022 и 2023 г.³

Интерес представлява характера на установените пропуски и несъответствия в дейността на инспектираните регистрирани одитори. (Табл. 3) Прави впечатление, че и в трите изследвани периоди с най-голям относителен дял е неспазването на законови изисквания, в това число МОС, като през 2023 година е налице нарастване с 33 процентни пункта спрямо 2022 г. и с 50 процентни пункта спрямо 2021 г. Всички останали констатирани видове нарушения показват спад през 2023 г.

По специално внимание заслужават несъответствията, свързани с изграждането и функционирането на системите за управление на качеството и в частност пропуските във фирмените методологии – през 2023 г. е налице спад с 35 процентни пункта спрямо 2022 г.

Табл. 3

Установени пропуски и несъответствия в дейността на инспектираните регистрирани одитори – 2021-2023 г.

Вид нарушение	2023	2022	2021
---------------	------	------	------

¹ Данни за 2024 г. не са представени, тъй като все още не е публикуван Годишния отчет на Комисията за тази година

² Изпълнените пълни инспекции за 2023 г. са 60, но една от инспекциите е приключена без оценка на качеството на одиторската практика във връзка с отказ от съдействие от страна на проверявания одитор

³ Достъпно на <https://www.cposa.bg/index.php/2012-10-31-13-58-13/2012-10-31-14-00-19>

законови изисквания	69%	52%	46%
методология	20%	31%	25%
текущо наблюдение и преглед на контрол на качеството	4%	9%	12%
етика и независимост	2%	4%	6%
приемане и продължаване на ангажименти	0%	0%	6%
други	5%	4%	5%

Източник: Данните са извлечени от Годишния отчет за дейността на КПНРО за 2023 г.

Анализът позволява да се направи сравнителна оценка между различните категории одиторски компании – Big 4, фирмите, част от международни мрежи, и независимите дружества. За да се направи сравнителен анализ между отделните групи е използван относителен дял на съответните оценки. Резултатите от анализа в синтезиран вид могат да бъдат представени така:

Табл. 4

Относителен дял на дадените оценки по групи одиторски компании

Година	Група	Оценка 'А' (%)	Оценка 'Б' (%)	Оценка 'В' (%)	Оценка 'Г' (%)
2022	Big 4	100%	0%	0%	0%
	Международни мрежи	85%	15%	0%	0%
	Независими дружества	50%	30%	15%	5%
2023	Big 4	100%	0%	0%	0%
	Международни мрежи	87%	13%	0%	0%
	Независими дружества	55%	28%	12%	5%
2024	Big 4	100%	0%	0%	0%
	Международни мрежи	90%	10%	0%	0%
	Независими дружества	60%	25%	10%	5%

Източник: Данните са извлечени от регистъра по чл.20 от ЗНФО

Представената информация позволява да се формулират следните изводи относно тенденциите в качеството на одиторската работа, в това число качеството на ангажиментите за одит:

1. **Постепенно подобряване на качеството на одиторските услуги** – През изследвания период се наблюдава устойчива положителна тенденция в качеството на одита. Делът на фирмите, получили оценка "А", особено сред международните мрежи и независимите дружества, показва подобрене. Това се дължи на по-доброто адаптиране към регулаторните изисквания, инвестициите в обучения и внедряването на нови технологии.
2. **Стабилно високи резултати за Big 4** – Голямата четворка (Big 4) продължава да поддържа 100% резултати в категория „А“, което демонстрира високата ефективност на техните вътрешни контролни механизми, стриктното прилагане на международните стандарти и инвестициите в дигитализацията на процесите.
3. **Подобрене сред международните мрежи** – Компаниите, които са част от международни одиторски мрежи, показват нарастващ процент на най-високите оценки, като през 2024 г. достигат 90% в категория „А“. Това е резултат от засилените вътрешни обучения, приемането на глобални най-добри практики и по-стриктното прилагане на стандартите на МОС.
4. **Предизвикателства за независимите одиторски дружества** – Въпреки известен напредък, независимите одитори продължават да изостават по качество. Докато през 2022 г. само 50% от тях са получили оценка „А“, през 2024 г. този процент се е повишил до 60%. Въпреки това, около 40% от независимите дружества все още се намират в по-ниските категории („Б“, „В“ и „Г“), което показва необходимост от по-стриктни контролни мерки и подкрепа от страна на регулаторите.

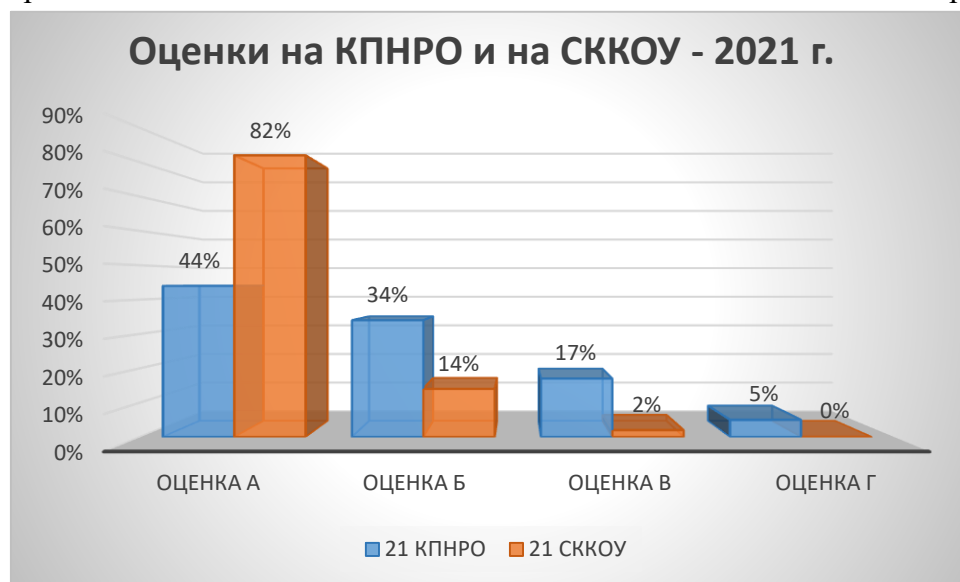
В *точка 3.2. от трета глава* се прави съпоставка на констатираните от регулаторните органи пропуски и дадените оценки.

На основание чл.85, ал.3 от ЗНФО, Комисията е делегирала на ИДЕС функциите по контрола за гарантиране на качеството на професионалната дейност на регистрираните одитори по задължителния финансов одит и задължителните ангажименти за сигурност по устойчивостта, към предприятия, които не са от обществен интерес. Въпреки че и КПНРО и СККОУ работят по едни и същи Правила за извършване на инспекции за гарантиране качеството на професионалната дейност на регистрираните одитори, техните оценки се различават значително.

Съпоставката на дадените оценки показва, че най-голямото различие през 2021 г. е при дадените оценки „А“ – 82% от СККОУ срещу едва 44% от КПНРО. Разликите в оценки „Б“, „В“ и „Г“, също са чувствителни, но логично са с обратен знак.

Фигура 2

Сравнителни данни относно дадените от КПНРО и СККОУ оценки през 2021 г.

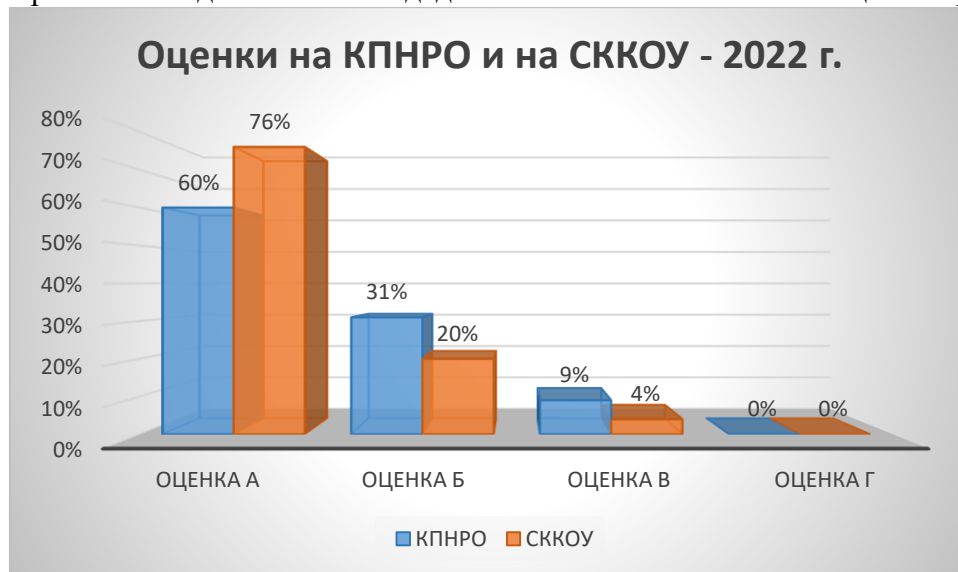

Източник: Графиката е изготвена от автора въз основа на данни от Отчет на КПНРО за 2021 г.

През следващия отчетен период има известно смекчаване на различията в оценките, но тенденциите се запазват.

Фигура 3

Сравнителни данни относно дадените от КПНРО и СККОУ оценки през 2022 г.

Източник: Графиката е изготвена от автора въз основа на данни от Отчет на КПНРО за 2022 г.

Оценките от извършени през 2023 г. инспекции и проверки затвърждават различията, като най-значими са те при оценки „А“ и „Б“, възприемани като положителни оценки. По-високият дял на оценки „А“ от СККОУ се компенсира от по-високия дял на оценки „Б“, дадени от КПНРО.

Фигура 4

Сравнителни данни относно дадените от КПНРО и СККОУ оценки през 2023 г.

Източник: Графиката е изготвена от автора въз основа на данни от Отчет на КПНРО за 2023 г.

Осъществяваните от КПНРО инспекции и проверките на СККОУ имат една и съща цел – 1) потвърждаване дали одиторите са разработили подходящи политики и процедури за управление на качеството и 2) оценка на качеството на осъществяваните ангажименти. Прилагането на общи правила при осъществяването на инспекции и проверки предполага близост на крайните оценки и при по-значими различия в оценките, както показват данните, следва да се търсят обясненията и възможните фактори, които влияят на тези различия. В дисертацията са анализирани факторите, които могат да оказват влияние на оценките, а именно:

- степента на независимост,
- компетентност,

- приложими процедури за подбор на регистрирани одитори, подлежащи на контрол на качеството и
- ресурсна обезпеченост.

В обобщение, анализът на констатираните пропуски и несъответствия позволява формулирането на някои ключови проблеми и области за подобрене:

- о Документация на одиторските процедури – Липсата на детайлно документиране на процесите остава често срещан проблем в независимите дружества.
- о Професионален скептицизъм – В някои случаи одиторите не прилагат достатъчно критичен подход при анализирането на финансовите отчети.
- о Оценка на риска – Наблюдават се случаи, в които рискът от финансови измами или грешки не се оценява адекватно.
- о Недостатъчна интеграция на технологиите – Внедряването на автоматизирани инструменти за анализ и блокчейн технологии е неравномерно, като малките фирми срещат затруднения при адаптирането им.
- о Необходимост от по-строг регулаторен надзор – Въпреки общото подобрене в качеството на одита, инспекциите на КПНРО показват, че някои фирми продължават да имат съществени слабости. Това подчертава нуждата от допълнителен регулаторен контрол, особено за независимите дружества.

Чрез комбинирането на данните от анкетното проучване и оценките на КПНРО, направено в *точка 3.3. на трета глава* се осигурява по-широк поглед върху реалното състояние на одиторските услуги в България, като се анализират основните фактори, които формират качеството на одита.

Обобщена съпоставка е представена в таблица 5

Таблица 5

Фактор	Анкетно проучване	Доклади на КПНРО
Работни условия	46,8% от анкетирания одитори съобщават за често натоварване, а 34,2% трудности в управлението на ресурсите.	Докладите отчитат проблеми с човешките ресурси в по-малките фирми.
Етични стандарти	1,3% от анкетирания считат, че в сектора има пропуски в спазването на етичните стандарти	КПНРО отбелязва малък брой установени нарушения, но подчертава нуждата от по-стриктен контрол
Професионална компетентност	41% от анкетирания постоянно се обучават и развиват, а от тях 78,8% смятат, че имат високо ниво на опит и знания.	Високи резултати при Big 4 и международни мрежи
Независимост	19% от анкетирания посочват средно ниво на независимостта на одиторите във фирмата, а от тях често се сблъскват с конфликт на интереси в работата си 20%.	Ниска степен на нарушения, но продължават да се наблюдават случаи на зависимост

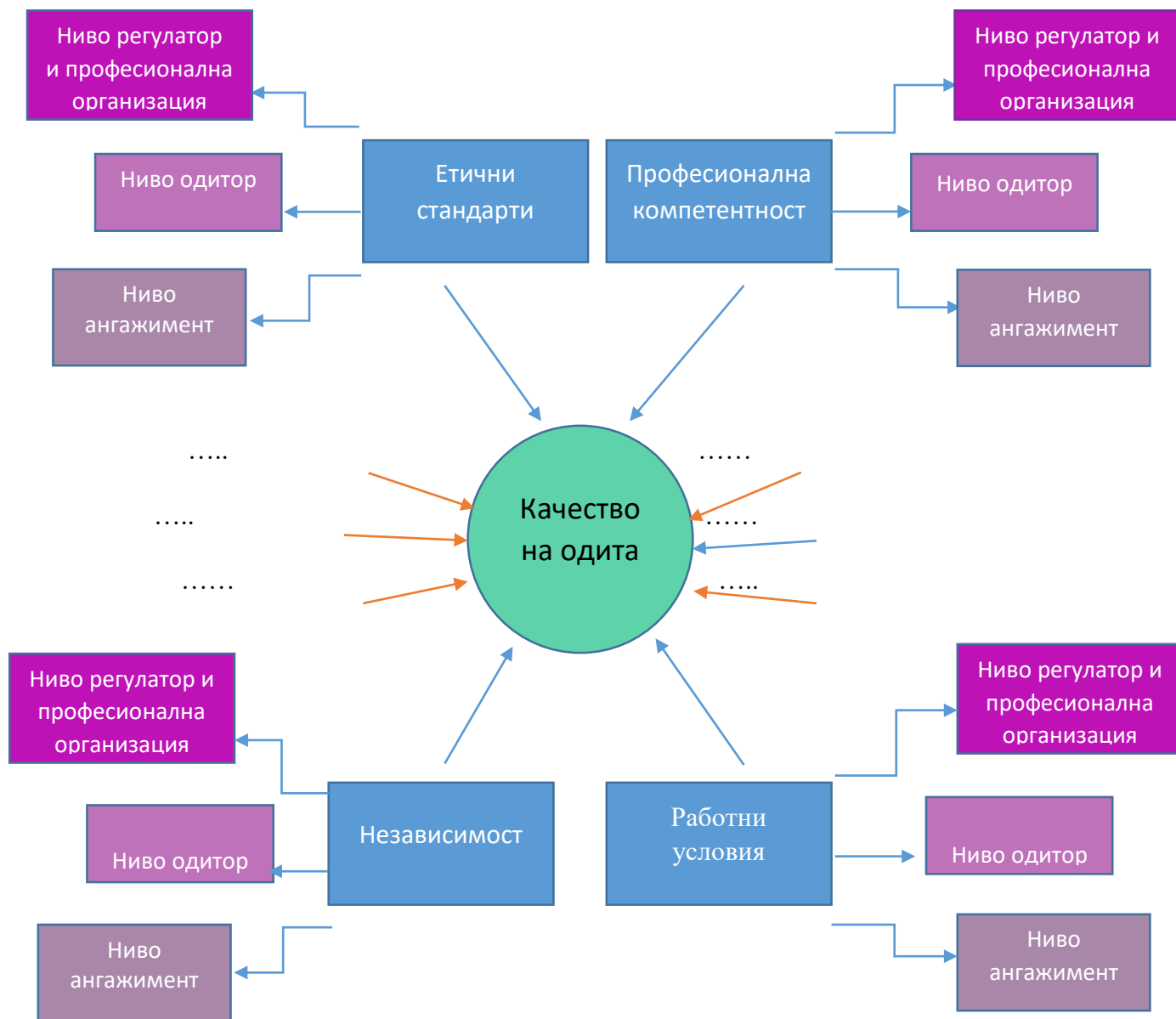
Изводи:

1. **Консенсус относно основните детерминанти** – И анкетата, и докладите на КПНРО потвърждават, че независимостта, професионалната компетентност, работните условия и етичните стандарти са ключови фактори за качеството на одита.
2. **Разлика в перспективите** – Докато КПНРО оценява качеството чрез обективни проверки, анкетата отразява субективните възприятия на практикуващите одитори.
3. **Натиск върху независимите дружества** – Те срещат по-големи предизвикателства, свързани с човешките ресурси, документирането и адаптацията към новите регулации.

Резултатите от изследването позволяват разработването на модел, който да описва връзките между изследваните детерминанти и качеството на одита с различните нива на възможно въздействие – ниво ангажимент, одитор и регулатор/професионална организация. Това е направено в *т.3.4 на трета глава*. Предложеният модел за оценка качеството на одитите на база определени детерминанти има за цел да покаже връзките между качеството на одита като зависима променлива и определени независими променливи.

Фигура 5

Фактори на околната среда

Фактори на околната среда

Източник: разработено от автора

Макар и с известна условност, може да се сложи знак за равенство между качеството и ефективността на одита. Причината е, че ефективността се свързва с постигането на резултати, които съответстват на поставените цели. Изразяването на мнение за вярното и честно представяне на информацията във финансовите отчети дава възможност на заинтересованите лица да вземат обосновани решения за своето поведение. Ако, обаче,

изразеното от одитора мнение е неадекватно, то това безспорно ще повлияе негативно на реакциите на потребителите на информация от финансовите отчети. В този смисъл е важно да се изследват онези детерминанти, които могат да повлияят на постигането на целта, а следователно и на качеството на независимия финансов одит. За заинтересованите лица е важно качеството на конкретния ангажимент и по тази причина често извън фокуса на внимание остава необходимостта да се постига адекватно качество на работата на цялата одиторска практика. Вероятността да се постигне високо качество на работата на одитора при отделен ангажимент е по-голяма, ако одиторската практика е приложила подходящи политики и мерки за управление на качеството. В допълнение, ефективният публичен надзор над регистрираните одитори чрез упражнявания контрол за качество може да повлияе на съществени детерминанти на качеството. Тези три нива – **отговорен одитор на отделен ангажимент, одиторска практика и регулатор/професионална организация** имат своето специфично въздействие върху детерминантите на качество като са обединени в целта да съдействат за постигане на по-високо качество.

Целта на предложения модел като мислено представена конструкция е да възпроизведе основните характеристики на качеството на одита чрез връзката му с определени независими променливи, които са с различно ниво на корелация. В модела са представени четирите изследвани детерминанти на качеството, но подходът може да бъде използван и за други, определящи качеството на одита фактори.

Основните характеристики на предложения модел са:

- теоретична обоснованост (базиран е на осъщественото литературно проучване и анализирани детерминанти на качеството) ;
- гъвкавост и адаптивност (моделът позволява добавянето на други детерминанти без това да нарушава изследваните връзки);
- многомерност (постигната чрез изследване на различните нива – ниво ангажимент, ниво одитор и ниво регулатор и професионална организация) ;
- практическа приложимост (може да се използва както от одиторите, така и от регулатора и професионалната организация).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Ключови изводи и практически препоръки

Изследването показва, че качеството на предоставяните одиторски услуги е различно в зависимост от големината на одиторската фирма. Следователно резервите за повишаване на качеството следва да се търсят при малките и средните одиторски компании, но без това да води до несъразмерен контрол или намаляване на професионалния скептицизъм от надзорния орган по отношение на Голямата четворка.

Въз основа на направения анализ могат да бъдат формулирани няколко основни препоръки за повишаване на качеството на одиторските услуги в България. Те обхващат стратегически, организационни и технологични аспекти, които могат да допринесат за подобряване на ефективността, прозрачността и общественото доверие в одиторската професия.

1. Укрепване на вътрешните контролни механизми в малките и средни одиторски компании

Малките и средните одиторски дружества често срещат предизвикателства при прилагането на международно признатите стандарти за вътрешен контрол поради ограничени ресурси и административна тежест. В тази връзка се препоръчва:

- **Разработване на структурирани вътрешни контролни механизми,** включително стандартни оперативни процедури (SOPs) и вътрешни механизми за мониторинг, които да гарантират систематичност и надеждност в одиторския процес.
- **Интеграция на системи за контрол на качеството (МСУК 1 и МСУК 2)** с цел управление на риска и осигуряване на качеството в одиторските процеси. Регулаторните органи могат да подпомогнат този процес чрез насоки и обучения.
- **Повишаване на професионалния скептицизъм и аналитичното мислене,** чрез целенасочени обучения за разкриване на несъответствия и измами в счетоводните отчети.

2. Засилване на инвестициите в технологични иновации

Технологиите играят все по-ключова роля в развитието на одиторската професия. В тази връзка е необходимо:

- **Внедряване на автоматизирани системи за анализ на финансови данни** като ACL Analytics, IDEA и CaseWare, които подпомагат ранното идентифициране на несъответствия.
- **Използване на изкуствен интелект (AI) и машинно обучение** за автоматизирано идентифициране на аномалии и повишаване на ефективността на одита.
- **Дигитализация на одиторската документация** чрез облачни технологии (Google Cloud, Microsoft Azure), улеснявайки достъпа и подобрявайки сътрудничеството между одиторите и клиентите.

Тези препоръки са насочени предимно към одиторските дружества от средния ешалон, доколкото при тези от Голямата четворка те вече са факт, а при малките вероятно могат да бъдат реализирани само частично.

3. Разширяване на програмите за професионално обучение и сертификация

Поддържането на високи стандарти в професията изисква:

- **Обучения по автоматизация на одитни процеси, машинно обучение и киберсигурност**, за да се осигури адекватна подготовка на специалистите.
- **Менторски програми** за свързване на младите специалисти с опитни одитори с цел ускорено развитие.
- **Адаптиране на сертификационните изисквания**, включително допълнителни практически тестове, които да гарантират висока професионална компетентност.

4. Адаптиране на регулаторната рамка и инструментите, използвани при контрол на качеството към специфичните нужди на различните категории одиторски фирми

За малките и средни одиторски компании административната тежест често е предизвикателство. Препоръчва се:

- **По-гъвкав регулаторен подход**, който да намали ненужните административни изисквания, без да се компрометира качеството.
- **Повишаване на взаимодействието между регулаторните органи и професионалната общност**, чрез регулярни консултации и обучения.
- **Оптимизация на отчетните изисквания** чрез дигитализация на процесите по подаване на одиторски доклади и разработване на електронни форми за отчетност.

5. Предприемане на мерки за повишаване на общественото доверие в одиторската професия

Укрепването на доверието в одиторите е от съществено значение за стабилността на финансовите пазари и бизнеса. В тази връзка е необходимо:

- **По-строг контрол върху етичните стандарти**, чрез въвеждане на вътрешни кодекси и механизми за докладване на нарушения.
- **Повишаване капацитета, ефективността и ефикасността на надзорния орган.**
- **Прилагане на професионален подход при партньорските проверки от СККОУ.**
- **Разширяване на обществената осведоменост относно ролята на одита**, чрез информационни кампании и събития, които да повишат разбирането за значението на професията.

Прилагането на тези препоръки ще спомогне за подобряване на качеството на одиторските услуги, като същевременно ще насърчи иновациите и ще укрепи регулаторната рамка.

2. Потвърждение на научната теза и хипотезите

Настоящото изследване използва смесен методологичен подход, който комбинира **количествени и качествени методи**, за да предостави цялостен анализ на факторите, определящи качеството на одиторските услуги. Използваните методи осигуряват **двупластова оценка**, съчетаваща **субективните възприятия** на професионалистите в сектора с **обективните констатации** от регулаторните инспекции.

Основните елементи на методологията включват:

- Анкетно проучване сред практикуващи одитори, **предоставящо** емпирична основа за анализ на възприятията на професионалната общност относно качеството на одита в България.
- Анализ на оценките на Комисията за публичен надзор над регистрираните одитори (КПНРО) за качеството на професионалната дейност на регистрираните одитори
- Сравнителен анализ между анкетните резултати и регулаторните доклади на КПНРО, чрез който се идентифицират области за подобрене, както и възможности за оптимизиране на регулаторните механизми, така че да съответстват по-добре на реалните предизвикателства.

Тази методологична рамка гарантира, че изводите от изследването са емпирично обосновани, практически приложими и могат да допринесат за подобряване на одиторската практика и регулаторните механизми в страната.

Основната теза на дисертацията – „Качеството на одиторските услуги се определя от комбинация от фактори, включително работните условия, етичните стандарти, професионалната компетентност и независимостта на одиторите. Одиторските компании, които прилагат ефективни вътрешни контролни механизми и спазват международните одиторски стандарти, демонстрират по-високо качество на услугите си.“ – се потвърждава чрез комплексен анализ, основан на емпирични данни от анкетното проучване и обективните резултати от инспекциите на Комисията за публичен надзор над регистрираните одитори (КПНРО).

Анализът на анкетното проучване показва, че подобрените **работни условия** в одиторските фирми са свързани с по-високо качество на извършваните одити, което съответства на **Хипотеза 1**. Фирмите от Голямата четворка и международните мрежи, които прилагат по-ефективни вътрешни контролни механизми, постигат по-добри резултати при регулаторните проверки, което подчертава значението на организацията на работния процес за качеството на одита.

Спазването на **етичните стандарти** също е потвърдено като ключов фактор за качеството на одита (**Хипотеза 2**).

- Анкетните респонденти посочват, че стриктното придържане към професионалната етика (конфиденциалност, почтеност, обективност и професионален скептицизъм) повишава доверието в одиторските услуги.
- Докладите на КПНРО потвърждават, че нарушенията на етичните принципи (като зависимост от клиенти и конфликт на интереси) водят до занижено качество на одита.

По отношение на **професионалната компетентност**, резултатите от анкетата показват, че повишената квалификация и обучението на одиторите пряко корелират с нивото на предоставяните услуги, което съответства на **Хипотеза 3**.

- Над 80% от респондентите посочват, че участието в сертификационни програми повишава тяхната ефективност и точност при изпълнение на одитните ангажименти.
- КПНРО установява, че компаниите, които инвестират в обучението на персонала, получават по-високи оценки за съответствие с международните одиторски стандарти.

Независимостта на одиторите е последният ключов фактор, който е анализиран (**Хипотеза 4**).

- Анкетните резултати показват, че одиторите изпитват натиск, който може да повлияе на тяхната обективност, особено при дългогодишни клиенти.
- Регулаторните доклади също идентифицират случаи, при които липсата на независимост води до необективни заключения и по-ниски оценки за съответствие с международните стандарти.

Следващата таблица обобщава резултатите от проверката на хипотезите:

Таблица 6

Хипотеза	таб	Доказателства
Хипотеза 1: Подобрени работни условия в одиторските фирми са свързани с повишено качество на одиторските услуги.	Да	Анкетата и анализът на КПНРО потвърждават връзката между работната среда и качеството на одита.
Хипотеза 2: Спазването на етичните стандарти от одиторите е положително свързано с качеството на одита.	Да	Регулаторните доклади показват, че нарушенията на етичните норми влошават качеството на одиторските услуги.
Хипотеза 3: Повишена професионална компетентност на одиторите води до по-високо качество на одиторските услуги.	Да	Компаниите, инвестиращи в обучения, получават по-високи оценки за качество.
Хипотеза 4: Независимостта на одиторите е съществен фактор за качеството на одита.	Да	Липсата на независимост се свързва с по-ниско качество на одита, особено в малките фирми.

Обобщение: Всички хипотези **се потвърждават**, което показва, че четирите ключови детерминанти (работна среда, професионална компетентност, етични стандарти и независимост) играят решаваща роля в определянето на качеството на одита.

3. Научни и практически приноси

Научни приноси

1. Въз основа на задълбочено изследване на литературните източници са систематизирани и обогатени знанията за категорията качество на одиторските услуги, измерителите на качеството и детерминантите, които го определят.
2. Разработен е теоретично обоснован, гъвкав и адаптивен концептуален модел за постигане качество на одита.

Научно-практически приноси

1. Чрез статистическа проверка на хипотези са изведени ключовите детерминанти, които дават конкурентно предимство на одиторските компании от „Голямата четворка“ по отношение на качеството на предоставяните одиторски услуги.
2. Идентифицирани и обяснени са различията между възприятията на одиторите и регулаторната оценка на качеството.
3. На базата на осъществения анализ са формулирани конкретни препоръки за повишаване качеството на професионалната дейност на одиторите.

Дисертацията предоставя принос към разбирането на детерминантите, формиращи качеството на одиторските услуги, като очертава предизвикателствата и възможностите за подобрене в българския контекст. Чрез комбинация от ефективна регулация, технологични иновации и инвестиции в човешкия капитал, българският одиторски сектор има потенциала да повиши своите професионални стандарти и да укрепи доверието в одиторската професия.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

IV. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научни и практически приноси

Научни приноси

- Въз основа на задълбочено изследване на литературните източници са систематизирани и обогатени знанията за категорията качество на одиторските услуги, измерителите на качеството и детерминантите, които го определят.
- Разработен е теоретично обоснован, гъвкав и адаптивен концептуален модел за постигане качество на одита.

Научно-практически приноси

- Чрез статистическа проверка на хипотези са изведени ключовите детерминанти, които дават конкурентно предимство на одиторските компании от „Голямата четворка“ по отношение на качеството на предоставяните одиторски услуги.

- Идентифицирани и обяснени са различията между възприятията на одиторите и регулаторната оценка на качеството.
- На базата на осъществения анализ са формулирани конкретни препоръки за повишаване качеството на професионалната дейност на одиторите.

Дисертацията предоставя принос към разбирането на детерминантите, формиращи качеството на одиторските услуги, като очертава предизвикателствата и възможностите за подобрене в българския контекст. Чрез комбинация от ефективна регулация, технологични иновации и инвестиции в човешкия капитал, българският одиторски сектор има потенциала да повиши своите професионални стандарти и да укрепи доверието в одиторската професия.

V. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Васил Бакърджиев „Анализ на оценките за качеството на одитите на предприятия от обществен интерес“ от Научна конференция на тема: Стратегически насоки в развитието на контролните институции в България, Равда 04-06 Октомври 2019г. ISBN 978-619-232-277-9 158-164 стр.
2. Васил Бакърджиев „Детерминанти на качеството на одита: Систематичен литературен обзор“ е-списание на ИДЕС брой 3 на 2024г. ISSN 1314 - 8990
3. Васил Бакърджиев „Детерминанти, определящи качеството на одита: Сравнителен анализ между големите одиторски компании и средните и малки одиторски практики“ е-списание „Пари и култура“ брой 1 2024г. ISSN 2683 – 0965 3-12 стр.

VI. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

Декларирам, че дисертационният труд е изцяло авторски труд и при разработването му не са ползвани в нарушение на авторските им права чужди публикации и разработки. Спазила съм изискванията за авторско право по отношение на използваните източници и не съм използвала неправомерно чужди текстове, без да посоча техния автор и източник. Резултатите и приносите от представените в дисертационния труд изследвания са оригинални и не са заимствани от чужди изследвания и публикации.